

ANDRÁS ISTVÁN

Preskolasztika és „posztmodern”,
avagy
lehet-e valaminek a „pre”-je a mostani „poszt”?

L'articolo seguente parte dall'affermazione che l'epoca odierna chiamata postmoderna in realtà non è un'epoca post, ma un'epoca pre, cioè precede qualcosa che sta arrivando. Noi che viviamo il presente non conosciamo il futuro perciò le nostre definizioni vengono attraverso il passato. L'articolo presente cerca di fare un salto e definire la nostra epoca da un altro punto di vista. Per sostenere la nostra affermazione usiamo come sostegno l'epoca prescolastica con quale paragonando la nostra epoca riesce il risultato aspettato. Come non conosciamo il futuro ancora non sappiamo cosa sta preparando ma si intuisce un filo rosso che si manifesta tramite la virtualità. Parole chiave: prescolastica, postmoderno, pre, post, virtualità, Vattimo, Heidegger, Rorty.

Parole chiave: prescolastica, postmoderno, Boetio, Anselmo, Heidegger, Vattimo, possibilità, caos

A történelemkönyveket lapozgatva, a virtuális világ csábító linkjei között bambulva és az emberiség múltját kutatva, jövője után kíváncsiskodva szemünkbe ötlük, hogy az ember milyen jól be tudja kategorizálni, milyen jól fel tudja osztani múltját különböző események függvényében. (A jelennel már bajban van, mert mindig beszél valaki, aki másképpen gondolja.)¹ Beszélünk ókorról, középkorról, újkorról vagy jelenkorról, ismerjük ezek eszmei forradalmait (már rég kategorizáltuk azokat is; tudjuk, mit jelent a forradalom, ezért nem vagyunk kíváncsiak rá, nem

¹ Vö. ANDRÁS I., Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)» in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 17/1 (2014/1), 7-22, 9.

kell forradalom), tudjuk milyen változásokat hoztak a különböző eszmék és ezek alapján talán pragmatista vagy eklektikus módon rangsoroljuk is őket.

Ez a rangsorolás sokszor igazságtalan, mert kiemel korszakokat, dicsőíti azokat és fontosságukat úgy aláhúzza, hogy már-már az az érzésünk, akkor/abban a korban váltunk emberré, míg más, kisebb időszakokat átmeneti korszakoknak nevez, és azokat képviselőivel együtt a süllyesztőbe küldi.

Mindezek ellenére mégis állíthatjuk, hogy minden korszak átmenet, nyitány valami új felé. És ez azért lehetséges, mert az ember szabad akarattal és szellemi erővel rendelkezik. Képes az alkotásra, képes a régit felhasználva újat alkotni. Az ember állandóan mozgásban van – igaz, legtöbbször az érdeklő, hogy miként tudná a földi életet élhetőbbé, kényelmesebbé tenni (akár fegyverek által is), vagy ahogy mások fogalmazzák, miként tudja felélni a Földet. Mostani írásomban ebből szeretnék kiindulni. Pontosabban abból, hogy minden korszak átmenet, nyitány valami felé. Rögtön alá is támasztanám ezt a kijelentést azzal, hogy mi (főleg a katolikus világ) megszoktuk a középkori filozófia diadalát zengeni,² a nagy skolasztikus rendszer hasznosságát és korszakmeghatározó eredményeit szemlélni és ezen a szemüvegen át nézni a világot (ez alapján kategorizálni). De elfelejtjük azt a tényt, hogy ez nem egyik napról a másikra alakult ki. Beszélünk ugyan preskolasztikáról, ami megelőzte ezt a nagy korszakot, de ez a meghatározás nem más, mint a skolasztika, egy későbbi kor szemszögéből való csoportosítás. Visszafele gondolkodva mutatjuk be az előző korszakot.

² Étienne Gilson egyenesen kijelenti, hogy a középkori filozófia legjellegzetesebb tulajdonsága a keresztény filozófia. Vö. GILSON, E., *A középkor filozófiai szelleme*, ford. Turgonyi Z., Paulus Hungarus/Kairosz, Martonvásár 2000, 7.

Ma arra hívok mindenkit, hogy gondolkodjunk *normálisan, logikusan* (ha még a normális logikus), illetve hogy a preskolasztikát ne a skolasztika oldaláról nézve határozzuk meg, hanem éljük bele magunkat a preskolasztika idejébe. A saját jelene alapján határozzuk meg és ezt állítsuk párhuzamba mai világunkkal.

A preskolasztika számunkra a 400-as évektől egészen az 1100-as évekig terjedő időszakot jelenti. Ha személyekkel kellene meghatározni ezt a kort (mert így sokkal könnyebb állítólag), akkor azt mondhatnánk, hogy a Boëtiustól Szent Anzelmig terjedő időszak.³

A továbbiakban úgy tekintsünk erre a korszakra, mintha mi magunk is benne élnénk. Egy képzeletbeli időutazásra hívok mindenkit. Még nem tudjuk, hogy mi lesz, nem tudjuk, hogy egy gazdag szellemi korszak van születőben. Csak azt látjuk, hogy a nagy Nyugatrómai Birodalom megbukik (a biztonságot adó védelem nincs többé, a hibáival együtt lehanyatlott), betörnek a barbárok, szétesik minden, nagy káosz és bizonytalanság uralkodik. Az egyház kitör az anonimitásból, előbújik a föld alól (hogy majd a történelem folyamán – főleg a huszadik században – sokszor visszabújjon és megerősödjön ...igen, a föld megerősít .. jaj s elfed ...). Az egyházi nyelvezetben lassan erőre kap a latin, a görög egyre jobban háttérbe szorul és ezzel együtt a filozófiai alap is kezd megváltozni. Platón és főleg a neoplatonizmus tanai meginognak és lassan Arisztotelész elgondolásai szolgáltatnak filozófiai alapot a kereszténység számára. (De azért tudjuk, hogy Platón sose hal meg.) Szinte mindennaposak a politikai intrikák, a közbiztonság már/még nem is létezik. Így tekintve erre a korra mondhatjuk, hogy lényegében nem más, mint a lehanyatló kul-

³ Vö. ANDRÁS, I., A preskolasztika triumvirátusa, in. *Studia Theologica Transsylvaniaensia*, 18/2, 165-182, 170-172.

túra kora, illetve stílusosan fogalmazva *posztgörög* korszaknak is nevezhetnénk. Sebnyalogatás, a dicső múltból való álmodozás korszaka.

A fentiekre figyelve az az érzésünk támad, mintha napjaink posztmodern koráról beszélnék. Hiszen ma is leomló félben van minden. Az Európai Unió alapjai inogni kezdtek, a biztonságot jelentő Európa, a biztonságot jelentő országok meginognak; a kis nyelvek háttérbe szorulnak, az angol mint népnyelv jelenik meg és ráerőszakolják mindenkire. (Pedig lassan az angol nyelv is háttérbe szorul és helyét az arab nyelv veheti át.) A nagy metafizikának vége, a nagy elbeszélések nem mondanak már semmit – állapítja meg Lyotard –, a kis igazságok korát éljük, emeli ki Vattimo. A káosz erőt vesz mindenben,⁴ nincsen tekintély,⁵ Isten meghalt,⁶ s még ráadásul jönnek a migránsok.

Mi pedig ezt a korszakot posztmodernnek nevezzük.⁷ Igen, mert még nem tudjuk, hogy mi vár ránk, hogy milyen új kor fele nyit ajtót jelen, kaotikusnak tűnő és mindent leromboló korunk. Csak a múlt, a modern kor szellemén keresztül tudjuk be-kategorizálni, meghatározni napjainkat. Ha abban a szerencsés helyzetben lennénk, hogy időtávlattól nézhetnénk korunkat, mint napjainkban a preszkolasztikát, akkor talán nem is posztmodernről beszélnék, hanem valaminek a *prejéről*. Egy érdekes nyitányról vagy izgalmas előjátékról.

⁴ Vö. VATTIMO, G., *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011.

⁵ Vö. VATTIMO, G., *La società trasparente*, Garzanti, Milano 2000.

⁶ Vö. ANDRÁS I., *Naplemente? (A modern kor metamorfózisa vagyis a posztmodern)*, 20.

⁷ Az egyház helyzetéről a posztmodernben lásd: DIÓSI D., *Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár 2012; DIÓSI D., *Egyházam a posztmodernben. A dialógus-„kényszer” ideje*, Vigilia Kiadó, Budapest 2014.

Az eddigiek alapján tételünk tehát a következő: napjaink kora, melyet posztmodernnek nevezünk, annyira hasonlít a preszkolasztikához, hogy joggal állíthatjuk, hogy most nem is egy poszt korszakban élünk, hanem egy pre korszakban.⁸ (Valami csodálatost megelőző korszak világában.)

A továbbiakban ezt az állítást négy pontban próbáljuk meg elfogadhatóvá tenni.

Bizonytalanság

Első mozzanata igazolásunknak annak a létállapotnak a felfedezése, mely ingoványos, feszült, talán kétségbeeső irányba mozdítja ki az embert. Ez a bizonytalanság. Tanulmányozva a két korszakot mindjárt az elején rádöbbenünk arra, hogy ez a létállapot mindkét korszak motorja.

A preszkolasztika idején, amikor a Római Birodalom szétesett, és a kisebb fejedelmek, királyok mindenféle csellel próbálták magukhoz ragadni a hatalmat, olyan *kalamajka* keletkezett, melynek löktető veleje a bizonytalanság volt. Ennek lesz az áldozata Boëtius is, akit 526 táján kivégeznek, holott nem akart mást, mint a latin nyelv és kultúra felemelését.⁹

Ugyanez a bizonytalansági állapot gyűrűzik napjainkban is.¹⁰ Nincs biztos jövő, esetleg egy virtuális foszlánykép, de ezt

⁸ A kérdés természetesen marad, hogy milyen korszaknak nyitunk ajtót. Gianni Vattimo, sok kortárs gondolkodóval szemben, mint például Philippe Nouzille, meg van győződve arról, hogy a napjaink kultúrája esély, *chance* a továbblépésre. Ezért a posztot felválthatja a pre ... gondolom...

⁹ Vö. MONDIN, B., *Storia della Metafisica II*, Edizioni Studio Domenicano, Bologna 1998, 226.

¹⁰ „Mindannyian érezzük, hogy az utóbbi évtizedekben változás állt be a világon. Egy érthetetlen, megfoghatatlan »viháros szellő« hatja át társadalmunkat és egyházunkat egyaránt. Semmi sincs már megszokott, jól ismert helyén. Minden megmozdult, útnak indult. Provinciális »méréteket öltő«

egy Enterrel vagy egy Delete-tel (illetve egy klikkel) meg lehet változtatni, ki lehet törölni. Napjaink globalizált Európája mint ha nem lenne képes fenntartani önmagát (kiöregedett, kifáradt, belefulladt az élvezetekbe és a fogyasztásba), mindenki a jussát követeli, vagy nélküle akar boldogulni (az Egyesült Királysággal az élen). Ez pedig bizonytalanságot okoz. A jövőkép törött össze; a közös és az egyedi jövőkép, csak egy fehér folt maradt jövőszilánkokkal.

Ebben az állapotban talán az egyik legerősebb motiváló erő az üzlet, a pénz. (A gazdagoknak mindent szabad, régebb ezt úgy mondták, hogy amit szabad Jupiternek, nem szabad az ökörnek). Mára lassan minden üzlet lesz, mindent szerződés köt; s még azt mondják, a rabszolgaság megszűnt.

A Római Birodalom megbukik, betörnek a barbárok és mindenkit rettegésben tartanak. Napjainkban éppen a migránsok inváziójánál tartunk. (Évekkel ezelőtt, még a béke korszakában, egy spanyol tanár előadását hallgattam, aki azt próbálta ecsetelni, hogy pár év múlva Európa partvidékét fegyveres katonák fogják őrizni és mindenkit a tengerbe lönek, aki közeledni merészel ... felháborítónak tartottam... tartom, de ez is egy megoldás. El kell fogynon a lőszer is, az is az üzlet része.)

A bizonytalanságot fokozta a tekintély hiánya is. A preskolasztikában nem volt egy erős uralkodó, aki összefogjon mindenkit, napjainkban pedig a tekintély annyira meg van nyirbálva, hogy nincs, aki irányt mutasson. Mindenki önmaga

globalizált társadalmunkból (ez a megfogalmazás csak első hallásra magát kizáró kijelentés!) eltűntek azok a fogódzópontok, melyek ez idáig biztonságot nyújtottak, s az otthonosság érzését garantálták. Szemünk láttára kámforrá váltak a nagy összefüggérendszer nyugalmat sugalló diktatúrái. Máról holnapra összeomlottak a társadalom bábeli fellegvárai." (DÍÓSI D., Az egyszerű alma. „Mese” a posztmodern kor kellős közepéből, in. *Vigilia* 80/2015, 93–98, 94).

számára akar tekintély lenni, és önmaga elveit akarja követni, amit legtöbbször a haszon és a pénz motivál. (Az egyház a preszkolasztikában kezdett tekintély lenni és a posztmodernben kezd *nem tekintély* lenni.)

A bizonytalanság másik oka a tradíció hiánya lehet. A preszkolasztika ideje alatt a kereszténység lassan teret hódít, és mindenfelé megszünteti vagy próbálja megszüntetni a régi (szerinte pogány) hagyományokat. Újat épít, újat hoz. (Új bor pedig új tömlőbe való – mondta a Mester.) A mai ember le akarja vetkőzni a régit, mert az nem jó, idejét múlta. Descartes még csak kételkedett, de a mai ember eldob. Ma mindenki világpolgár akar lenni és coca-colát akar inni. Nem számít, hogy az ember honnan jön, csak az számít, mit fogyaszt.¹¹ A tradíció az ember a gyökereit vágja el azt remélve, hogy gyökér nélkül nem lesz többé földhözragadt, de ezzel légből kapottá válik. Innen már csak egy lépés a virtuális ... lépegetünk!¹²

Latin → Angol

A második tulajdonság, ami összeköti a két említett korszakot, az a nyelv, a beszéd területén fellelhető átalakulások.

A preszkolasztika idején az egyházban *véglegesen* teret hódít a latin nyelv. A klasszikus latin behatol az egyházi nyelvezetbe is és elnyomja az egyre kevesebbek által ismert görögöt. A koiné a latin lesz.

Napjainkban az angol mintha kiszorítana minden más nyelvet (pedig annak idején milyen kevésen múltott, hogy nem a né-

¹¹ Vö. BAUMAN, Z., *Il disaggio della postmodernità*, Bruno Momdadori, Milano 2002.

¹² A virtuálisról lásd: ANDRÁS, I., A virtualizálódó szubjektum (helyzetjelentés; morfondírozás, in. *Studia Theologica Transsylvaniensia*, 17/2, 325-341.

met a mai világnyelv). Aki angolul beszél, sokkal többet ér.¹³ Az Unió más nyelveit beszélők csak kihasznált tagok. A kisebbségek nyelvei háttérbe szorúlnak. Hol vagyunk már attól, hogy egy dánul író Kierkegaard mindenki számára ismert legyen? Ha nem tudsz angolul, nem létezel. Ma mindent angolul kell publikálni, csak így figyelnek fel. Na tessék, ha figyelem kell, megvan a recept, de hány hét a világ, te bolond? – üvölti József Attila.¹⁴

Láthatjuk, hogy mindkét korszak új nyelven fogalmaz. Egy olyan nyelven, amit az elején csak egyesek értenek, de a végén szintén csak egyesek értenek/fognak érteni; csak más egyesek, a NAGYEGYESEK.

Kisebbségek kora

A harmadik vonás, mely mindkét általunk bemutatott korban fellelhető, az a kisebbségek küzdelmei, a kisebbségek önmagukra való találása. Úgy is lehetne mondani, hogy a boncolás alatt lévő korszakok a kisebbségek korszakai.

A Római Birodalom történelme folyamán sikeresen magába olvasztott számos nemzetet, sok kisebbséget. Igaz ugyan, hogy ez az olvasztás inkább kihasználás volt, de megpróbálta eggyé forrasztani őket. Most pont ez szűnik meg, ez esik szét. A Birodalom bukásával hamar létrejönnek a kis birodalmak, akiknek életét az állandó fennmaradásért való harc jellemezte, de lassan úgy belejöttek ebbe a harcba, hogy a hódítás igényével is felléptek. (Szinte mindegyikük a császárság jogos utódjának tekinti magát.)

¹³ Vö. *Republic, Harmadik háború*, in. Zászlók a szélben 1997.

¹⁴ Vö. JÓZSEF, A., *Karóval jöttél*, in. József Attila összes versei, Osiris, Budapest 2005, 521.

És mi van ma? Mára mindenki kisebbség lett. A nagy rendszereket összetartó ideológiák csorbát szenvedtek és leomlottak, a néptömegek pedig önként vagy önkéntelenül, tudatosan vagy tudatlanul kisebbségi sorsba zuhantak. Ma kisebbség a fehérek, a feketék, a nők, a férfiak, a melegek, a zöldek, a keresztények stb. A nagy elbeszélések, a metafizika végével kis igazságokra hullik szét társadalmunk. Mindegyik kis csoport meg van győződve arról, hogy az igazság egy részét (vagy talán az egészet) birtokolja. Ez még nem lenne baj, de annyira tudatos ebben, hogy mást is meg akar győzni erről.¹⁵ Így aztán a nagy tolerancia, közös együttélés helyett állandó militáns meggyőzés, hódítás folyik.¹⁶

Mindkét korszakot tehát a kisebbségek elkeseredett harca jellemzi (fegyverrel vagy fegyver nélkül), ahol a különböző kisebbségek szerre ragadják magukhoz a hatalmat, tekerve egyet a társadalom kormánykerekén.

A filozófiai alap megváltozása

A negyedik erős hasonlóság, mely alapján tételünket állítjuk, az éppen a filozófiai alap megváltozása.

A neoplatonizmus volt az a filozófia irányzat, amivel a kereszténység a kezdetekkor találkozott, és amire ráépítette a tanrendszerét. Másképpen fogalmazva: a neoplatonizmus volt az a filozó-

¹⁵ „A »nagy elbeszélések« kora lejárt — mondják, habár ez a megállapítás már önmagában egy »nagy elbeszélés«, hogy ne mondjam mellébeszélés. Ma is léteznek »nagy elbeszélések«. Nyilvánvalóan ezek már nem azok a jól ismert régiek. Ezek inkább »nagyzólo« elbeszélések. Nincs akkora történetük, múltjuk, mint az eddigieknek, s jövőjük is bizonytalan, ellenben a jelenben annál zsarnokibbak: a kevesek, a kisebbségek »nagy elbeszélései«. A nagy »hanták« időszak át éljük” – írja Diósi (Diósi D., *Az egyszerű alma*, 94).

¹⁶ Vö. ANDRÁS, I., *A „kisebbségek kora”?!*, in. *Katolicitás és etnocentrizmus Erdélyben. Katolikus identitásunk*, Szerk. Marton J., Diósi D., Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár 2015, 35–41.

fiai irányzat, az az eszmerendszer, melynek fogalmait felhasználva a zsenge kereszténység megfogalmazta identitását filozófiai síkon is. (Aztán ezt jól kifejlesztette a középkor folyamán.) Most ennek lassan vége lesz. Megunták már, túljutottak rajta vagy egyszerűen csak valami új kell. Boëtius Arisztotelészt fordítja és ebben látja a ragyogást, ebben látja az új utat. (Nem értették meg!) Eriugena még neoplatonista, de lázasan kutatja az igazságot és annak kifejeződését; próbálja megmagyarázni a világnak a kor tévedéseit, rossz értelmezéseit. (Meg is járta!) Anzelm még a Platón által annyira kedvelt dialógus-formát alkalmazza, de érvelésébe már Arisztotelész is belevegyül. (Láss csodát, szent lesz!)¹⁷

Napjainkban egyre többen hangsúlyozzák azt a véleményt, miszerint Heidegger után a metafizika romokban hever. Ne értjük rosszul, ennek nem Heidegger a kizárólagos oka, mint ahogy Nietzsche sem ölte meg Istent, egyszerűen halva találta. Vattimo már a múlt század második felében jelzi, hogy ami nagy, erős vagy egységes volt, az mind darabjaira szakadt. Ugyanezt Lyotard a nagy elbeszélések végével azonosítja. Ez a romos állapot, akár beismerjük, akár nem, nagyban köszönhető a Descartes által elindított modern törekvéseknek, az ember önmagára találásának, de mindenképpen kiteljesedik a Nietzsche által meghirdetett béklyók nélküli világban.

Egy olyan állapot keletkezik, ahol szükség van valami újra, szükség van egy új filozófiára. Ricoeur megpróbálta a hermeneutikába átmenekíteni a filozófiát.¹⁸ Pareyson az esztétikában látta az egyedüli esélyt,¹⁹ Rorty metafizika utáni filozófiáról beszél;²⁰

¹⁷ Vö. ANDRÁS, I., *A preskolasztika triumvirátusa*, 165-182, 173-180.

¹⁸ Vö. RICOEUR, P., *Il conflitto delle interpretazioni*, trad. R. Balzarotti, F. Botturi, G. Colombo, Jaca Book, Milano 1986, 251-152.

¹⁹ Vö. PAREYSON, L., *Verità e interpretazione*, Mursia, Milano 1971.

²⁰ Vö. RORTY, R., *La filosofia dopo la filosofia*, trad. G. Borinieri, Laterza, Roma-Bari 1989, 1-18.

de mindannyian egyetértenek abban, hogy valami új van születőben. Ezt a valamit nevezi Vattimo *chancenek*.²¹ Ez a valami jelenik meg napjainkban a mindenki számára elérhető művészi világban. Egy-egy dalszövegben, egy-egy filmben, melyek ideológiaként hatnak és formálnak.²²

Következtetés

Abból az állításból indultunk ki, hogy napjaink posztmodernnek nevezett korát nem is annyira a poszt, mint inkább a pre határozza meg. Ez azt jelenti, hogy korszakunk nem a modern valamiféle elhajlása vagy a régi siratása, hanem valami újnak a nyitánya.²³ Ennek bizonyítására segítségül hívtunk egy olyan korszakot, melyet napjainkban a pre jelzővel láttunk el. (Az akkor élőknek viszont nyugodtan lehetett poszt is.) Összehasonlítottuk a két korszakot. A hasonlítás nem volt kimerítő, csupán néhány pont alapján történt, de ez is elegendő ahhoz, hogy észrevegyük a sok hasonlóságot. Ezen hasonlóságok alapján szerényen állítjuk, hogy mostani posztmodern korszakunk lényegében egy pre korszak, egy ajtónyitás valami új felé. Mivel azonban még nem léptük túl ezt a kort, egyelőre rejtély marad az újdonság, az a valami, amire ajtót nyit a mostani korunk. Viszont a körvonalak már kezdtek kirajzolódni... Miket beszélünk? Ami virtuális, nem is létezik rendesen... Akkor mi rajzolódott ki?

²¹ Vö. VATTIMO, G., *La fine della modernità*, Garzanti, Milano 2011.

²² A dalszövegek filozófiájáról, hatásairól lásd a Korunk 2016 júliusi számát.

²³ Az egyházra vonatkozólag valami hasonlót sejtet Diósi Dávid tanár kollégám is, amikor a következőket írja: „A posztmodern ember a jövő keresztényiségének a bölcsője. [...] A posztmodern az egyház malmaira hajtja a vizet. Nem ennek az egyháznak. A jövő egyházának!” Vö. Az egyszerű alma, 98.